

Foto: Reiner Jacobs

Recente ontwikkelingen rond Ruigpootuilen in Noordwest-Europa

Gert Ottens & Marnix Jonker

Het wel en wee van de Nederlandse Ruigpootuilen *Aegolius funereus* is nauw verbonden met dat van de populaties in omliggende landen, met name Duitsland. Een blik over de grens kan dus helpen om de ontwikkelingen (of het gebrek hieraan) in Nederland te helpen verklaren. In dit korte stukje zullen we de aantallen en trends in Nederland en de ons omringende landen bespreken en deze vergelijken met de situatie in Nederland, voor zover mogelijk.

Nederland

Allereerst een korte samenvatting van de ontwikkelingen in de Nederlandse populatie. Deze is, zoals bekend, beperkt tot enkele bossen op de Hondsrug in Drenthe. Hier vonden in 2008, 2009 en 2010 respectievelijk twee, twee en nul broedgevallen plaats. In 2011 waren dezelfde mannetjes als in 2010 (en deels nog dezelfde als in 2008-2009) nog steeds aanwezig, al hadden ze zich wel (weer) over (soms flinke) afstanden verplaatst (iets wat in 2010 ook al werd vastgesteld ten opzichte van het voorgaande jaar). Voor een volledig overzicht van de broedgevallen in Drenthe gedurende 2008-2010 zie Van Manen et al. (2009) en Ottens & Jonker (2010). Voor zover bekend waren de mannetjes in 2011 weer ongepaard, al kan niet worden uitgesloten dat een mannetje dat zeer kortstondig riep in maart gepaard was en daardoor niet meer frequent riep en zo uit beeld verdween naar een ons onbekende broedlocatie. Van de andere twee mannetjes riep er eentje ook zeer kort (eenmalig op een locatie waar de vogel zeker niet tot broeden is gekomen), terwijl het andere mannetje zo lang doorging met roepen dat deze zeker ongepaard moet zijn geweest. Vrouwtjes werden hoe dan ook niet vastgesteld, al is dat bij deze soort toch al lastig (zie Van Manen et al. 2009). De Nederlandse populatie hangt hiermee aan een zijden draadje en is nog meer dan ooit afhankelijk van de zwerflust van vrouwtjes bij onze oosterburen. Voor 2012 ziet het er wellicht wat beter uit, want het lijkt er op dat er dit jaar relatief veel zaden en vruchten (o.a. beukennotjes) zijn die dienen als voedsel voor de belangrijkste prooidieren van de Ruigpootuil (Bosmuis en Rosse Woelmuis).

Duitsland

De twee aan Nederland grenzende deelstaten met populaties Ruigpootuilen, Nedersaksen en Noordrijn-Westfalen, kennen een wisselend beeld als het gaat om de aantallen en trends van de soort aldaar. En dat is van belang voor de Drentse vogels aangezien er een verband is aangetoond tussen de Duitse (met name de Nedersaksische) populatie en waarnemingen van de soort in Nederland (Boerma et al. 1987). Vandaar dat deze twee deelstaten hieronder aan bod komen. Uit Sleeswijk-Holstein (de meest noordelijke deelstaat, tegen Denemarken aan) hebben we helaas geen recente data kunnen krijgen. Daar is de soort een recente kolonist vanuit Nedersaksen (en mogelijk ook vanuit

Foto: Klaus Dichmann

Denemarken). Voor de situatie aldaar, en in de rest van Duitsland, zullen we moeten wachten tot de publicatie van de Duitse Broedvogelatlas.

Nedersaksen

Tijdens het veldwerk voor de Duitse broedvogelatlas (2005-2008) zijn ook de broedvogels van Nedersaksen uitvoerig onderzocht. Nedersaksen bestaat uit 1678 'atlasblokken' met een (gemiddelde) oppervlakte van 31,1 km². In 204 van deze blokken (12,2%) zijn in 2005-2008 territoriale Ruigpootuilen aangetroffen, en het aantal territoria was in de genoemde periode 550-900 (gemiddeld 700) per jaar. De belangrijkste bolwerken van de soort zijn de Lüneburgerheide en de Harz, waartussen ook uitwisseling lijkt te bestaan (Arne Torkler pers comm). Sinds 1980 (6% van de atlasblokken bezet) en 1985 (7,5% bezet) is de populatie dus duidelijk toegenomen (Thorsten Krüger in litt). Naast deze positieve trend breidt de soort zich al een tijdje in westelijke en noordelijke richting uit. Inmiddels bevinden de dichtstbijzijnde territoria (vanuit Nederland gezien) zich op een luttele 15 kilometer van de grens met Drenthe (net ten oosten van de rivier de Eems) en lijken ook de bossen van het tussenliggende laagland langzaam 'opgevuld' te worden (Thorsten Krüger in litt).

Noordrijn-Westfalen

In deze deelstaat zijn maar weinig mensen die zich met het wel en wee van de Ruigpootuilen bezighouden, maar duidelijk is dat de soort er achteruitgaat. Afgezien van de zich als standvogel gedragende mannetjes, is men er (net als in Drenthe) min of meer afhankelijk van de aanvoer van vrouwtjes van elders. Naast natuurlijk de situatie van de prooidieren die de populatie ups and downs bezorgt. In de jaren tachtig en begin jaren negentig werd de soort een handje geholpen doordat er veel nestkasten werden opgehangen, maar deze werden vervolgens maar mondjesmaat gevolgd en al helemaal niet opgeknapt (of vervangen als het nodig is). Intussen vergaat het

Foto: Reiner Jacobs

de Zwarte Specht *Dryocopus martius* in het middelgebergte (o.a. het Sieger- en Sauerland en in de Eifel) zeer goed, met hoge dichtheden en dus ook een keur aan potentiële nestholtes voor de Ruigpootuil. Sinds 2000 worden echter steeds minder broedgevallen van Ruigpootuilen vastgesteld, ook niet in zwarte-spechtenholen. In 2011 zijn maar weer weinig broedgevallen opgemerkt. De afgelopen jaren varieerde het aantal broedparen/roepende mannetjes van 50-200 per jaar. Een vergelijking met voorgaande decennia is moeilijk te geven.

Broedgevallen in het laagland van Noordrijn-Westfalen, bijvoorbeeld in het aan Nederland grenzende Münsterland, zijn nog niet vastgesteld, maar wel worden er af en toe waarnemingen bekend van roepende mannetjes (buiten de broedtijd) in het laagland, recentelijk bijvoorbeeld nog bij Duisburg. Overigens vergaat het de Dwerguil *Glaucidium passerinum* aanmerkelijk beter in Noordrijn-Westfalen, in het middelgebergte is deze soort plaatselijk zelfs algemener dan de Ruigpootuil (Michael Joebges in litt).

Denemarken

In Denemarken is de populatie Ruigpootuilen al jarenlang vrijwel beperkt tot het eiland Bornholm in de Oostzee en de provincie Jutland (Jylland). In 2008 ging het om één paar in Jylland waar twee jongen uitvlogen. Het jaar daarop ging het om drie paren in Denemarken (één paar op Bornholm, vier jongen) en twee paren in Jylland (met onbekende uitkomst). In 2010 werden er twee paren

gevonden: een paar op Bornholm (vijf jongen) en een paar in Jylland (zes jongen). In 2011 tenslotte ging om drie paren: een paar op Bornholm (vier jongen) en twee paren in Jylland (een paar met vijf jongen en een paar met onbekende uitkomst; Klaus Dichmann in litt).

De influx van (vooral Zweedse?) Ruigpootuilen die in het najaar van 2008 plaatsvond in Denemarken heeft dus mogelijk een kleine opleving van de Deense broedvogelpopulatie tot gevolg gehad. In hoeverre een aantal van de vogels die betrokken waren bij deze influx eventueel doorgevlogen zijn tot in Duitsland en daar tot broeden gekomen zijn, is echter niet duidelijk. In ons land werden van 2008 op 2009 wel meer roepende Ruigpootuilen vastgesteld (vijf in 2009 tegenover drie een jaar eerder), maar of we dat te danken hebben aan Scandinavische vogels blijft natuurlijk de vraag. Gezien de positieve trend in aangrenzend Noord-Duitsland (met name in Nedersaksen) zouden de nieuwe vogels van 2009 ook daar vandaan gekomen kunnen zijn.

België

In België is de populatie beperkt tot Wallonië, en dan met name de Ardennen (Sorbi 2011). De laatste jaren gaat het echter niet goed met de Ruigpootuil in België. Ook bij onze zuiderburen is sprake van een kleine populatie. Na het fameuze topjaar 1994 (met 144 aanwezige paren) ging het steeds verder bergafwaarts (Guy Robbrecht in litt). Sorbi (2011) geeft voor de periode 2001-2007 nog een schatting van 21-91 broedparen per jaar, maar de laatste jaren wordt de ondergrens van die schatting nauwelijks gehaald en bleef het zelfs beperkt tot enkele toevallige paartjes met een laag broedsucces. De populatie is er sterk afhankelijk van nestkasten en ook predatie is een belangrijke limiterende factor (Sorbi 2011). Daarnaast is het zo dat men er sinds 1994 geen enkel jaar meer gekend heeft waarin er een massaal aanbod van Bosmuizen was. Misschien wordt 2012 beter, want ook in de Belgische bossen zijn er dit jaar namelijk veel vruchten en zaden van bijvoorbeeld Fijnspar *Picea abies* die als voedselbron kunnen dienen voor Bosmuizen en Rosse Woelmuizen. Guy Robbrecht (in litt) spreekt echter de vrees uit dat als het volgend jaar niet beter wordt, gevreesd moet worden dat het nooit meer beter zal worden en dat men de Ruigpootuil in België kan afschrijven.

Conclusie/discussie

Een wisselend beeld dus bij deze soort in Noordwest-Europa, maar de trend lijkt overwegend negatief. Wat de Nederlandse populatie betreft biedt de groeiende, en zich nog steeds in Noordwestelijke richting uitbreidende, Nedersaksische populatie nog de meeste hoop. Vanuit het zuidelijker gelegen Noordrijn-Westfalen en zeker uit België hoeven we waarschijnlijk weinig tot geen aanvoer van pionierende vogels te verwachten. Al is het in dat opzicht interessant om te weten dat van een onderzoeksgebied in het centrale deel van Noordrijn-Westfalen, het Arnsberger Wald, waar een populatie momenteel al 30 jaar wordt gevolgd, een aldaar geringde Ruigpootuil opdook in Polen (afstand 543 km) en dat een in Zwitserland geringd adult vrouwtje in het studiegebied werd aangetroffen (558 km; Kämpfer-Lauenstein & Lederer 2005)! Dergelijke verplaatsingen zijn overigens ook niet vreemd in de kernbroedgebieden van de soort in Scandinavië. Zo zijn er bijvoorbeeld Finse vogels opgedoken in Zweden en vice versa (die daarbij de Oostzee over gevlogen moeten zijn) en zijn broedvogels uit Midden-Zweden het jaar erop aangetroffen in Zuid-Zweden (Löfgren et al. 1986, Carlsson 1991).

Bij Ruigpootuilen is het bekend dat mannetjes, als ze eenmaal tot broeden zijn gekomen, territoriaal blijven in hun broedgebied en dat vrouwtjes en jonge vogels achter de muizenstand aanvliegen en een nomadisch gedrag vertonen (Löfgren et al. 1986). Hierbij komt het regelmatig voor dat in een 'laag' muizenjaar deze mannetjes ongepaard blijven, terwijl de vrouwtjes in een ander gebied, waar op dat moment een 'hoog' muizenjaar is, aan het broeden zijn. Hakkarainen & Korpimäki (1998) schatten dat zo'n 25% van de mannetjes in de Finse populatie niet tot broeden komt. Het is dus niet vreemd dat de ons bekende mannetjes in de Drentse bossen blijven hangen, zelfs al zijn die ongepaard. Mocht de muizenstand in de Drentse bossen weer aantrekken dan kunnen zwerfende vrouwtjes en jonge mannetjes de populatie weer aanvullen. Het is dan ook hoopvol dat er recent broedvogels in Duitsland tot op 15 km van de Drentse grens zijn gevonden. Dispersie richting de Drentse bossen wordt dan een stuk makkelijker dan wanneer dat bijvoorbeeld helemaal vanaf de Lüneburgerheide in Nedersaksen zou moeten gebeuren. Overigens is het heel goed mogelijk dat deze dichtbij gevestigde vogels hier al

veel langer hebben gezeten maar dat ze gewoon niet zijn opgemerkt.

Daarnaast speelt waarschijnlijk ook een rol dat onze vogels aan de rand van het verspreidingsgebied voorkomen. En tel daar ook nog eens de opwarming van de aarde door klimaatverandering bij op: dit zou de vogels nog wel eens parten kunnen spelen, het is immers een boreale soort! De toekomst zal het uitwijzen. Maar de Werkgroep Ruigpootuilen zal zeker een vinger aan de pols houden en in Uilen 3 verslag doen van de laatste ontwikkelingen.

Dankwoord

Hierbij willen we allereerst graag de gehele RPU Crew 2008-2011 bedanken voor hun inzet van de afgelopen jaren. En zonder het enthousiasme van wijlen Peter van Wetter zouden we nu mogelijk nog niet weten van het bestaan van de Drentse Ruigpootuilen! Ten slotte waren Klaus Dichmann, Willem-Jan Fontijn, Michael Joebges, Thorsten Krüger en Guy Robbrecht bereid om hun ervaringen, foto's en data met ons te delen of commentaar te leveren op de tekst, waarvoor dank. 🐙

Literatuur

- Boerma, E., Groen, L.G. & Voous, K.H. 1987. Eerste Ruigpootuilen *Aegolius funereus* in Nederland. *Limosa* 60: 1-8.
- Carlsson, B.G. 1991. Recruitment of mates and deceptive behavior by male Tengmalm's owls. *Behav Ecol Sociobiol* 28: 321-328.
- Hakkarainen, H. & Korpimäki, E. 1998. Why do territorial male Tengmalm's owls fail to obtain a mate? *Oecologia* 114: 578-582.
- Kämpfer-Lauenstein, A. & Lederer, W. 2005. 25 Jahre Raufußkauz im Arnsberger Wald. *Irrgeister* 1-2: 8-11.
- Löfgren, O., Hörnfeld, B. & Carlsson, B.G. 1986. Site tenacity and nomadism in Tengmalm's owl in relation to cyclic food production. *Oecologia* 69: 321-326.
- van Manen, W., Pot, A., Ottens, G. & Jonker, M. 2009. Broedende Ruigpootuilen in Drenthe in 2008. *Limosa* 82: 49-58.
- Ottens, G. & Jonker, M. 2010. Ruigpootuilen in Drenthe in 2008-2010: terug van weggeweest? *Uilen* 1: 80-89.
- Sorbi, S. 2011. Chouette de Tengmalm *Aegolius funereus*. In: Jacob, J-P., Dehem, C., Burnel, A., Dambiermont, J-L., Fasol, M., Kinet, T., Vanderelst, D. & Paquet, J-Y. 2011. Atlas des oiseaux nicheurs de Wallonie 2001-2007. Gembloux.